

İRŞÂDÜ'L-MÜTEHAYYİRİN

Yrd. Doç. Dr. Sayın DALKIRAN*

XV. ve XVI. asırlarda, II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde önemli vazifeler ifa eden Kemal Paşa-zâde, küçük büyük üçyüzden fazla eser kaleme almıştır. Pek çok sahada eser yazan Kemal Paşa-zâde, insanları iyi tanımakta ve fitratlarındaki sâfiyetlerini nasıl devam ettirebilecekleri konusunda onlara yol ve yön göstermektedir. İşte ele alacağımız "*İrşâdü'l-Mütehayyirîn*" adlı bu küçük eseri¹, insanları sırât-ı müstakîme sevk eden değerli bir eserdir. Bu eserden âlimin de, âmirin de istifâde edebileceği çok şey bulunmaktadır. Şahıs, neyi nasıl düşünürse sonuç nereye varabilir, bunlara Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri ve bunlardan iktibas edilmiş büyüklerin sözleri ile cevaplar verilir. Böylece şahsın kâmil mânâda bir insan olması temîn edilmeye çalışılır.

Bu eserin içinde yer alan tavsiyeleri birer birer ele alacağız. Kemal Paşa-zâde, ilk başta "Ey derin derde derman isteyen, cân kulağın aç ki virem sana ben" diyerek, tavsiyelerde bulunacağını söyler. Ona göre insan tok olursa ferahnâk; aç olursa gamnâk; uyursa âdetâ ölü gibi ve bîdâr olursa mütehayyir olur ve şaşkın vaziyete düşer. Kemal Paşa-zâde'nin bu eserdeki muhatabı, karar vermekte güçlük çeken şaşkın insanlardır. İnsanlar gerçekten ekseriyetle pek çok hususta şaşkın vaziyette bulunurlar. Şaşkınlıklarını gidermek için başkalarının yardımlarına, tavsiyelerine muhtaçtırlar. Bu vaziyeti cemiyet hayatı içinde müşahede etmek mümkündür. Kemal Paşa-zâde, "Eğer mülük ve ümerâ kupalarına varırsan "*emîr kapısındaki fakir ne kötüdür*" hitabıyla muhatap ve muâtap olursun" ifadesiyle insanları devlet kapısından uzaklaştırıp, özel teşebbüse yöneltmektedir. Burada,

* Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Meslek Yüksekokulu, Öğretim Üyesi.

1 Kemal Paşa-zâde, *İrşâdü'l-Mütehayyirîn*, (matbu), Fatih Milet Ali Emiri Kütüphanesi, nr. 305 (Şerhu'l-Emâli'nin son üç sayfası).

idarecilerin yanlarına maddi yardım istemek için giden ve böylece dilenci durumuna düşebilen şahıslar kınanmaktadır. Yoksa emir ve ümerâ yani idareciler yanına, ziyaret gibi, âmme hizmeti gibi meselelerden dolayı gitmek bu kategoriye dahil olmamalıdır.

Kemal Paşa-zâde, ilim öğrenmek üzere âlimlerin meclisine gidildiğinde, ortaya çıkabilecek dezavantajlara dikkat çeker. Bu ikazının dayanağı olan ayet: "*Onlar dünya hayatından bir dış görünüşü bilirler. Ahiretten ise hep habersizdirler.*"² Ona göre, ilm-i zâhîr âlimleri ekseriyetle dış görünüşü bilirlerken, hakikatlerin künhünden habersizdirler. Aynı noktada meşâyih meclislerinin de kendisine göre olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu duruma da "... İnsanlara gösteriş yaparlar..."³ âyeti ile dikkat çeker. Meşâyih meclisleri için de, olumsuzluğun olabileceği, dolayısıyla bu hususa dikkat etmek gerektiğini Kemal Paşazâde ifade eder. Ayrıca buradan kendisinin de içlerinde yer aldığı ne ilm-i zâhîr ulemâsına, ne de mutasavvıflara karşı olduğu anlamını da çıkarmamak gerekir. Zira o, ilime ve ilim adamlarına büyük değer vermiş ve teşvikte bulunmuştur. İlim elde etmenin ve marifet sahibi olmanın faziletlerine *Nesâyih* adlı eserinde işaretler, "ilimden şerefli ve bilgi sahiplerinden daha değerli nesnenin bulunmadığı"nı dile getirir⁴.

Burada yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için Kemal Paşa-zâde'nin tasavvufu alâkalı görüşlerine kısaca temas etmekte fayda görüyorum. Kemal Paşa-zâde, kendisi mutasavvıf olmadığı halde, kesin olarak da buna karşı değildir. O, bâtın ilmi ile zâhîr ilminin kaidelerine göre konuşmayı öğrenir. Tasavvufun gerekliliğini ifade eder⁵. *Risâletü'l-Münira*'da şeyhte bulunması gereken dört şarttan bahseder. Özetle bu şartlar şöyledir:

2 Rum (30), 7.

3 Nisâ (4), 142.

4 Kemal Paşa-zâde, bu eserde bilgi ve marifet sahiplerinde bulunması gereken ön özelliklerden bahseder. Bu özellikler şunlardır:

- 1- Kendini bilmek ve kimsenin ayıbını görmemek,
- 2- Bilgili insanların sohbetine devam etmek,
- 3- Kendi görüşüne güvenmeyip bilge kişilerle danışmak,
- 4- Sözün fayda getireceğini bilmeden konuşmamak, faydalı ise sözü esirgememek,
- 5- Çokça tecrübe etmeyince, birisini güvenmeye layık görmemek,
- 6- Cahil kimselerin dostluğunu inanmamak, çünkü onların zararı faydasından çoktur,
- 7- Cahillerden uzak durmakla Allah'a yakın olduğunu bilmek,
- 8- Az söyleyip, çok öfkelenmemek,
- 9- Dostların iyiliğine karşı iyilik, kötü kişilerin kötülüğüne karşı yine iyilik etmek,
- 10- Sürekli kendisini kontrol etmek.

İlimin mal üzerindeki üstünlüğü konusuna da temas ederek şu maddelerle belirtir:

- 1- Sultanlar ilim sahiplerine sürekli hürmet etmişlerdir. Mal sahipleri ise, mallarını koruyabilmek için sultanın hizmetkarlarına hizmet etmişlerdir,
- 2- Âlimler ilim sayesinde çok hatalardan kendilerini korurlar. Mal sahipleri ise, değil seferde mukim iken bile sürekli huzursuz ve telaş içerisinde olurlar,
- 3- Mal harcadıkça biter, ilim ise harcadıkça artar,
- 4- Musibet gelince mal zayı olur kaybolur, ilim ise kişiden ayrılmaz,
- 5- İlim dünyada kurtuluş sebebi, çok mal ise ahirette azap görmeye vesiledir.

(Kemal Paşa-zâde, *Nesâyih*, S.K., nr. 1781, s. 24-33.

5 Kemal Paşa-zâde, *Risâletü'l-Münira*, S.K., nr. 1188, vr. 25b. (M. A. Yekta Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade*, s. 35-36'dan naklen.).

- 1- Müridinin dinî ve dünyevî şüphelerini giderecek kadar âlîm olması,
- 2- Dünya sevgisinden uzak durması ve kendisini heva ve arzulardan uzak tutması,
- 3- Diğer insanların ve müritlerinin elinde bulunan imkânlarla tema' etmemesi,
- 4- Bütün fiil ve sözlerinin hakka muvafık olması.

Şeyh olan kişide bulunabilecek nitelikler bunlardır. O, Allahın, dolayısıyla Resulünün emirleri dışına çıkmaz⁶.

Kemal Paşa-zâde, kendisini şeyh ilan eden kimse için bu durumun söz konusu olabileceğini söyler ve şunları ilave eder: "O kişi ilim ve hilim sahibi, dünya sevgisinden yüz çevirmiş, şüpheli şeylerden uzak duran, söz ve fiilleri hakkın muktezasına uygun, talimi ve nasihatı delil ile olan birisi ise, işte o kişi Dinî yönden makbuldür."⁷

Kemal Paşa-zâde, saydığı bu şartları üzerinde bulunduran şeyhleri kötülemez ve böylesi şeyhlerden müteşekkil meşâyîh meclisine gidilmesine de karşı çıkmaz. Ancak, "...İnsanlara gösteriş yaparlar..."⁸ âyetindeki ikâzı da gözönünde bulundurarak, dikkatli olunmasını tavsiye eder.

Şüphesiz yaratılışın en yüksek gayesi ve fitratın en yüce neficesi Allah'ı bilmektir. İnsanlığın en âlî mertebesi ve beşeriyetin en büyük makâmı; imân-ı billâh içindeki "Mârifetullâh"tır. Kemal Paşa-zâde, bu hakikatı bildiğinden, yolda olan kimselere bu yolun sona ermediğini, Mârifetullâh'ı tahsil gereğini, yani bu yolda ilerlemeyi tavsiye ederek buna karşı çıkanları âyetle ikâz eder: "*Allah'ın kadrini gereği gibi tanıyamadılar*"⁹.

Kemal Paşa-zâde'nin, "Eğer âhiret talebinde olayım dersin *Âhiret, dünya ehline haramdır, derler*" ifadesinde, "dünyâ ehli"nden maksat kanaatimizce âhirete inanmayan veya inandığı halde orayı hiç nazara almayarak "sırf dünya için yaratılmış" gibi bütün vaktini dünyasını ma'mûr etmek için uğraşarak haram-helâli nazara almayanlar kastedilmiştir. Bu şahıslar dünyanın üçüncü yüzüne tâlip olan insanlardır. Netice olarak âhirete tâlip olanların, dünya-âhiret dengesini iyi kurmaları gerekmektedir.

İslâmî inanca göre, âhiret yurdundaki en güzel lezzet Allah'ı gözle müşâhede etmektir. Gerçi bu meselede pek çok tartışmalar olmuştur. Ancak, Ehl-i Sünnet âlimlerine göre bu görme fiili âhirette vâki olacaktır. Ehl-i Sünnet mensûbu olan Kemal Paşa-zâde, kimi Dinî bilgilerin aksine¹⁰, Allah Teâlâ'nın ahirette göz ile görülmesini aklen câiz ve naklen de gerekli görür. Hz. Peygamber'in Mirâc gecesi, Allah'ı görüp görmediği konusunda, ahabın ihtilaf ettiğini, kendi kanaatine göre ise baş gözü ile Allah'ı görmediğini ifade eder. Ancak, her mü'min, kendi ma'rifetine göre ilâhi cemâli, Cennet'te müşâhede edecektir. Bu konuda çeşitli rivâ-

6 Kemal Paşa-zâde, a.g.e., vr. 29b.

7 A.e., vr. 30b.

8 Nisâ (4), 142.

9 En'âm (6), 91.

10 Bkz. Kadı Abdulcabbâr, Şerhu'l-Usûlü'l-İlâmse, s. 232.

yetler de mevcuttur¹¹. Bu rivâyetlerden biri şöyledir: "Ondördündeki ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de öylece göreceksiniz."¹² Böylece Kemal Paşa-zâde, Kitab'a uygun bir tarzda Allah'ın âhîret gününde görüleceğini kabul ederken, İslâm âlimlerinin ekseriyetinin aksine, Hz. Peygamber'in Mirâc gecesi Allah'ı dünya gözü ile görmediğini ifade etmekle, umûmî telakkinin dışına çıkmıştır. Risâlesinde yer alan "Eğer hak talebinde ve müşâhedesinde olayım dersin"¹³ ifadesiyle, bu dünyada görülemeyeceği kastedilmiş olmaktadır. Zira Kemal Paşa-zâde der ki: "Eğer rü'yet talebinde olayım dersin, itâp olunursan kim: *Hiç bir göz onu dünyada ihâta ve idrâk edemez. Fakat O, (ilmiyle) bütün gözleri (varlıkları) ihâta eder.*"¹⁴

"Ve eğer meşgul olayım dersin: *Halbuki onlar, ancak Allah'a, O'nun dininde halis olarak ibadet etsinler diye emrolunmuşlardı.*"¹⁵ ayet ifadesi ile Kemal Paşa-zâde, ibadetin hakikatine dikkat çekmektedir. Arapça bir kelime olan ihlâs; "Kâmûs-ı Osmânî" de "saffet-i kâlp, istikâmet-i fikir, gazezden ârî muhabbet, kalb-i pâk ve sadâkat-ı kâmile ile dostluk ve kulluk şeklinde açıklanmıştır"¹⁶.

Kemal Paşa-zâde, insanın ibâdetle mükellef olduğunu beyan eder ve ayetle der ki: "*Ben insanları ve cinleri, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*"¹⁷

Riyâ, Kemal Paşa-zâde'ye göre "mâsivâyâ nazar ve iltifât"tır. Mâsivâyâ nazar ve iltifât ise bir noktada Allah'a eş koşmaktır. Bu hal de ihlâsa tezat teşkil eder. Bu durumu âyetle izah eder: "*Eğer Allah'a eş koşarsan, muhakkak amelin boşa gider...*"¹⁸ Nefsinin istek ve arzuları istikametinde hayatını sürdüren bir şahsı da Kemal Paşa-zâde, "*Allah'ın haberi var*"¹⁹ diyerek, insanı uyarır, muhasebesinin yapılması için amellerinin kaydedildiğini, bu açıdan da insanın her hareketine ve sözüne dikkat etmesi gerektiğini öğütler. Zirâ Kur'ân'da "*Allah gizliyi de bilir, kalbindekini de*"²⁰ buyrulmaktadır.

İnsan yaratılıştan medenîdir ve sosyal hayat içinde yaşamaya mecburdur. Sosyal hayattan uzak kalamadığı gibi, dünyadan uzak bir tarzda yaşaması da mümkün değildir. Bu noktayı da dile getiren Kemal Paşa-zâde, her şeyden ilgisini kesmek isteyip, dünyadan el etek çekme düşüncesinde olanları "*Kaçacak yer nerede?*"²¹ âyetiyle ikâz eder.

"Eğer cedd ü cehdle nesneye ereyim dersin: *Allah rahmetiyle dilediği kimseye tahsis eder.*"²² ifadesiyle Kemal Paşa-zâde, insanın her şeye kendi çalışmasıyla

11 Kemal Paşa-zâde, "*Sûratu'l-Akâidi'l-Muhtasar*", Mecmûa, S. K., Tirmovalı Kollb., nr. 1860, vr. 61a.

12 Buhârî, Mevâkıf 16; Mislim, Mesâcid 39.

13 A'raf (7), 143.

14 Enâm (6), 103.

15 Beyyine (98), 5.

16 Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. III, s. 38.

17 Zâriyât (51), 56.

18 Zümer (39) 65.

19 İnfitar (82), 10.

20 Tâhâ (20), 7.

21 Kiyâme (75), 10.

22 Bakara (2), 105.

ulaşamayacağını anlatır. Delil olarak getirdiği bu âyetin tefsirlerine bakılacak olursa, genellikle Allah'ın dilediği kimseye tahsis ettiği şeyin, peygamberlik olduğu görülür. Bir insan ne kadar cehd ve gayret gösterse ve ubûdiyette bulunsa da, bu gayretinin sonucu olarak peygamberlik makamını elde edemez. Peygamberlik ancak Allah'ın bir lütfudur. Bu mesele kanaatimizce sadece, peygamberlikle de sınırlandırılmaz. Zira, maddî meselelerde de durum böyledir. Maddî bir imkana sahip olmak için çalışmak, gayret sarfetmek başta gelenlerin sebeplerdendir; ancak her şey değildir. Allah'ın lütfu ve ihsanı da onunla beraber olması gerekir. Sonuç olarak, kul çalışacak ve neticeyi Allah'dan bekleyecek. Böylece tam bir tevekkül örneği göstermiş olacak. Bu seviyeden sonra insanın ümitsizliğe düşmesine gerek bulunmamaktadır. Zira o, elinden gelen tüm gayreti sarfetmiş ve neticeyi Allah'a havale etmiştir. Müslümanın dünyasında mutlak bir ümitsizlik bulunamaz. Bu durumu Kemal Paşa-zâde, şu âyetle dile getirir: "*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz.*"²³ Bu mesele hem maddî hem de manevî meseleler için geçerli bulunmaktadır.

İnsanların devamlı ümitli olmaları gerekir, ancak zaman zaman da aşırı bir ümit içine girilir. Öyle ki, bu durumda olan insanı artık hiç bir azap korkutmaz. O, ebedî saadeti kazanmış edasıyla çok rahat hareket eder. Kemal Paşa-zâde bu gibi şahısları ikâz eder: "*Onlar, Allah'ın kendilerini ansızın yakalayivermesinden emin mi oldular?*"²⁴.

Kemal Paşa-zâde, kulların "bu nice haldir?" diyerek feryat etmelerini doğru bulmaz. Feryat edenleri de "*Allah, yaptığından sorumlu olmaz, kullar sorumlu olurlar.*"²⁵ diyerek ikâz eder. Böylece kul bilmelidir ki, feryadı ona faydasızdır; zira Allah, yaptıklarından sorumlu değildir, mülkün yegâne sâhibidir ve mülk sahibi de mülkünde istediği gibi tasarruf eder.

İnsanın Allah'tan şikayete hiç bir şekilde hakkı yoktur. Ancak fitraten zayıf olan insanın aklına bu tarzda bir şikayet geldiği takdirde Kemal Paşa-zâde "*Rabbinin hükmüne sabret*"²⁶ âyetini hatırlatırken, hayata karşı umursamaz davranan insanlara da "*Bana dua edin, size karşılığımı vereyim*"²⁷ âyetini rehber göstererek Allah'a dua etmelerini ister. Ancak her duanın, duada istenilen şeyin aynen verilmesi şekliyle kabulü şart değildir. Eğer Allah isterse ve hikmeti iktiza ederse aynen verir. Veya, kulun istediği şeyden daha iyisini verir. Zira, gaybı ancak Allah bilir. Bunun içindir ki, kul kendi hakkında neyin iyi, neyin kötü olduğunu; neyin hayırlı neyin şerr olduğunu bilemez. Âyette beyan edildiği üzere, ihtimaldir ki, kulun hoşlanmadığı bir şey onun iyiliğine, sevdiği bir şey de kötülüğüne olabilir.²⁸ Kulun isteğinin yerine gelmemesi bazan külli bir hayır ve âmme menfaati içindir. Bu durumu Kemal Paşa-zâde, değerlendirir; "*Küllî hayır ve umumi maslahat bizzat maksut olup, cüzî bir şerr ve hususi bir zarar için terkedilemezler, der.* Bu kaide

23 Zümer (39), 53.

24 A'râf (7), 99.

25 Enbiyâ (21), 23.

26 Kalem (68), 48; İnsan (76), 24.

27 Gâfir (40), 60.

28 Bakara (2), 216.

gereği, muhkem bir nizamla âlemin yeniden meydana gelmesi için Allah gücünü kullanır²⁹. Vaktinde inen yağmurun, ihtiyacı gidermek gibi büyük faydası varken, bazı zamanlarda da tehlikeden uzak değildir³⁰. Ancak unutulmamalıdır ki, bir işin meydana gelmesinde sebeplere teşebbüs etmek fiilî bir duadır. İnsan, bir işin tahakkuk etmesini istediğinde öncelikle sebeplere teşebbüsle fiilî duasını yapar, daha sonra da kavli duasını yerine getirir. Bu noktada sonucu işi Allah'a havale eder ve sonuca râzı olur. Zirâ, Kemal Paşa-zâde'nin ifadesiyle, "Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz."

Kemal Paşa-zâde'ye göre, gaybı Allah'tan başka kimse bilemez. Bu sebeptir ki, fâl etmek isteyen kimseleri ikâz eder: "Gaybın anahtarı, Allah'ın katındadır. Onları ancak Allah bilir."³¹ Kemal Paşa-zâde, "eğer hullâne ve ihvâna ihtilât edeyim dersin: Dostlar, o gün birbirlerine düşmandırlar; takvâ sahipleri ise müstesnâdır"³² ifadesi ile, kanaatimizce kişi dostlarını ve arkadaşlarını seçerken, âhîret yurdunda kendisine düşman olmayacak bir tarzda seçim yapması gerektiğini anlatmış olmaktadır.

Hadîslerde olduğu gibi, âyetlerde de evlenme konusunda teşvik bulunmakta, evlenmeye gücü yetmeyenlere müslüman zenginlerin yardımcı olmaları istenmektedir. Bu hususu dile getiren bir âyet şöyledir: "İçinizden bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendir. Eğer yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah lütfu bol olandır, bilendir. Evlenemeyenler Allah kendilerini lütfu ile zenginleştirene kadar iffetli davranırlar..."³³ Kemal Paşa-zâde ise "eğer tezevvüc edeyim dersin: *Haberiniz olsun ki, zevcelerinizle evlatlarınızdan bir kısmı, size bir nevi hayır mıdır*"³⁴ demekle, hassas bir noktaya işâret etmiş bulunmaktadır. O da, eş seçimidir. Şahıs, eş seçiminde, Hz. Peygamber'in tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, kendisine düşman değil dost olacak, namuslu, iffetli ve güzel ahlâk sahibi olanını tercih etmelidir.

Evlilik için geçerli olan şeyler, mal ve çocuklar için de geçerli olmaktadır. Kemal Paşa-zâde'ye göre mal ve çocuk sahibi olmak isteyen insanlar âyeti göz önünde bulundurmalıdırlar: "*Herhalde mallarınız ve çocuklarınız (sizin için) bir imtihandır*". Malları güzel yoldan, helal dairesinde kazanmalı ve çocuklarını da terbiye ile yetiştirip, onları zamanın anlayışına uygun bir tarzda ilim ve sanatla teçhiz etmelidir.

Yer yüzünde genellikle makam, mevki ve şöhret sahipleri zulme girebildiklerinden dolayı Kemal Paşa-zâde, makam ve şöhret isteyen kimseleri âyetle ikâz etmektedir: "*âhîret yurdunu biz, yer yüzünde ne bir zulüm, ne de bir fesat istemeyen kimselere veririz. İyi âkibet sakınanlarıdır*."³⁵

29 İbn-i Kemal, "Risâle fî Beyâni'l-Hikmeti li-Ademi's-Şerri İleyhi Teâla", s. 130.

30 A.y.

31 En'âm (6), 59.

32 Zuhruf (43), 67.

33 Nûr (24), 32-33.

34 Teğâbun (64), 14.

35 Kasas (28), 83.

Kemal Paşa-zâde, ikâzlarına devamla halka nasihat etmek isteyen müritleri âyetle uyarır: "*İnsanlara iyilik emreder de, kendinizi unuttur musunuz?*"³⁶ Bu bakımdan insan başkasına yapmasını istediği şeyi, öncelikle kendi hayatına tatbik etmeli ve yapmadığı şeyi başkalarından istememelidir. Eğer yapmadığı şeyi başkalarına tavsiye ederse, onun nasihatı etkili olmayacaktır. Zira, nefsini islâh edemeyen başkalarını islâh edemez. "Ben nasihatçı değil, nasihat dinleyen birisi olacağım" diyen bir kimseyi de Kemal Paşa-zâde, âyetle uyarır: "... *İşitmedikleri halde işittik dediler...*"³⁷ Yani, nasihat dinleyen bir kimse, hocasından, şeyhinden işitmediği bir şeyi işittiğini söylememelidir. Böylesi bir şey doğru değildir.

İnsanlar bu dünya hayatında rızıklarını temin etmek için şüphesiz çalışacaklardır. Ancak durum böyle olmakla beraber, insanın ve bütün canlıların asıl rızıklarını Rezzâk-ı Hakîkî olan Allah vermektedir. Bu duruma işâret eden Kemal Paşa-zâde, âyetle insanları uyarır: "*Onların bu dünya hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük.*"³⁸

Yeryüzü büyük bir eczâne gibidir ve Allah'ın verdiği dertlerin mutlaka dermanı, hastalıkların ilacı bulunmaktadır. Bunlardan sadece ihtiyarlık ve ölümün çaresi yoktur. Allah'ın koyduğu bu kanun devam etmektedir. Yeter ki insan, hastalıklarının çaresini arasın. Ancak bunu yaparken, doktora muayene olurken veya ilaçlarını kullanırken, sebeplere gerektiğinden fazla önem vermemelidir. Zira doktor da, ilaçlar da sebepten başka bir şey değildir. Asıl şifâ veren Şâfi-i Teâlâ olan Allah'tır. Bu hususu Kemal Paşa-zâde, dile getirir: "eğer tabibe islâh-ı tabiat için mürâcaat edeyim dersen "*Seni yaratan, şifâ verendir.*" Bu demek değildir ki, doktora teşekkür edilmeyecek. Mutlaka medenî ölçüler içinde doktora da, eczâciya da teşekkür edilecektir. Ancak asıl teşekkür, gerçek şifâ verene olmalıdır. Kemal Paşa-zâde kanaatimizce bu noktaya işâret etmiş bulunmaktadır.

İnsan, hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşır. Bu zorlukları aşmak için sürekli gayret sarfeder. Ancak bazan öyle bir noktaya gelir ki, önündeki zorluk karşısında tikanır kalır. Artık çaresiz kalmış ve ne yapacağını, bu zorluğu nasıl aşacağını bilemez hale gelmiştir. İşte böylesi kimseye Kemal Paşa-zâde yardımcı olmaya çalışır: "Eğer bazı emirde nâçâr kalıp kimesneden nusret umayım dersen: *Mevlânız O'dur. O ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır.*"³⁹

Kemal Paşa-zâde, "eğer keremine tevekkül ve ilticâ edersen "*Kerîm olan Rabbine karşı seni aldatan ne? O Rab ki, seni yarattı...*"⁴⁰ şeklinde uyarıda bulunur. Zira tevekkül eden insanın, hırs içine düşmemesi gerekir. Onun elinden geleni yaptıktan yani tevekkül ettikten sonra, neticeyi Allah'a havale etmesi icabeder. Aksi takdirde âyette ifade edildiği gibi kul, Rabbine karşı aldanmış olur. Mâdem insanı O yaratmıştır, öyle ise onun hayatını rızık vasıtasıyla devam ettirecek de O'dur. Ancak insanın da, elinden gelen gayreti göstermesi şarttır.

36 Bakara (2), 44.

37 Enfâl (8), 21.

38 Zuhruf (43), 32.

39 Hâc (22), 78.

40 İnfitâr (82), 6-7.

İnsan yukarıda ifade edildiği gibi, hayatta çok çeşitli zorluklarla karşılaşır. Başına çok çeşitli belalar, musibetler gelebilir. Bedenî veya ruhî pek çok derin derde giriftâr olabilir. Bu durumda olanları Kemal Paşa-zâde, "eğer derd-i derûnum var nice edeyim dersen: *Güzel bir sabır ile sabret.*"⁴¹ ifadesi ile irşad eder. Onun tavsiyesi sabırdır; zira sabır, kurtuluşun anahtarıdır.

Şefaât, Rasuller, Nebiler, âlimler ve Allah'ın izin verdiği kimselerin, yine Allah'ın izni ile mü'minlerden bazılarının günahlarının bağışlanmasını ya da Allah katındaki derecelerinin yükselmesini talep etmeleridir. Kemal Paşa-zâde, mü'minlerden büyük günah işleyenler için şefaati kabul eder⁴² ve buna Hz. Peygamber'in büyük günah işleyenler için şefaate edeceğine dair hadisini delil getirir: "*Benim şefaatom ümmetinden küçük günah işleyenleredir.*"⁴³ Ancak O, insanın şefaate güvenerek günahlara devam etmesini de hoş karşılamaz ve böylelerini uyarır: "*Onun izni olmadıkça katında kim şefaate edebilir?*"⁴⁴ Böylece insanın, şefaata inanması, ancak ona bel bağlayarak günahlardan elinden geldiğince uzak durması icabeder. İnsan ne ölçüde günahları terkeder ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirirse, o nisbette şefaate hak kazanır. Bu konuda Kemal Paşa-zâde, ikâzını yapar: "*Eğer şefaate mağrûr olursan ve eğer gadaba gelip hâşâ fâriğ durursan: Gerçekten Rabbinin (zâlimleri azabla) yakalayivermesi çok şiddetlidir.*"⁴⁵

İslâmî inanca göre Allah, hiçbir şeye asla benzemez. O, hiç bir faninin hayal dünyasında şekillenemez. Hangi şey hatırda canlanıyor ise, O Allah değildir. Zira insanların sınırlı olan hatıratına mekandan ve zamandan münezze, ezeli ve ebedî olan Allah'ın girmesi mümkün bulunmaktadır. İnsan Allah'ı bu âlemde tecelli eden isim ve sıfatlarının tecellisi ile bilebilir. Ancak Onun mahiyetini anlayamaz. Bu durumu anlatmak isteyen Kemal Paşa-zâde, âyet ile irşadını yapar: "*Onun misli gibi (O'na benzer) hiç bir şey yoktur.*"⁴⁶ Ayrıca Onun künhünün, mahiyetinin bilinemeyeceğini de ifade eder: "*Akıllar ve fikirler O'na ulaşamaz.*"

Bu irşatlarından sonra Kemal Paşa-zâde, eserine son verir: Çaresiz olan Ademoğlu ne yapsın? Gençlik hafiflik, yiğitlik sarhoşluk ve ihtiyarlık ise gevşeklik ve tenbelliktir. Zemin pek dolu olup aşka geçilemez, âsumân son derece yüklü olduğundan uçulamaz. Asumanın öküzü ve zeminin balığı görülmez. Ömür pek kısa olduğundan doğudan batıya seyahatla varılamaz. Varılsa bile faydasızdır, zira surlar gizlidir. Yüz çevirecek nazar yoktur. Durum garip, hâdise acıp, bu zorluğun halli güç ve bu takdire tedbîr zordur. Ademoğlu av sanatıyla uçan kuşu havadan indirip, deniz dibindeki mâhileri çıkarıp, vahşî hayvanları evcileştirir. Ancak Allah'ın yardımı, hidâyeti, tevfiği ve semâvî destek olmazsa beşerin hileleri, sûrî sanatları maksadın hasıl olmasına ve istenilenin meydana gelmesine kâfi gelmez. Bu durumda ne yapmak gerekir? Bu halde, insanın nâm ve nişanını yok edip,

41 - Meâric (70), 5.

42 - Kemal Paşa-zâde, Resâil-i Kemal Paşa-zâde (nşr. Ahmet Cevdet), s. 44.

43 - Ebu Davut, Sünnet 21; İbn Mâce, Zühûd 37; Tirmizî, Kıyamet 11; Müsnet, III/213.

44 - Bakara (2), 255.

45 - Buruc (85), 12.

46 - Şûrâ (42), 11.

kendi varlığını terkedip, işlerimi Allah'a havâle ettim diyerek, tedbiri takdire havâle ve rızayı kazaya nevâle vererek lütuf ve kahrı bir bilmelidir. Ayrıca görünür görünmez lütuf ve cemâl zuhur edince, bunu ganimet bilmeli ve kahr ve celâl görünce de sabır ve tahammül etmelidir. Hâlıkı ve Rezzâk'ı bir bilip, rızasında bulunup, iç ve dışı sonsuz derdin muhabbetiyle dolu ve müzeyyen kılarak tevhit kadehini içmelidir. Böylece "Ölmeden önce ölünüz" hadisi gereği, mâsivâdan fena irâdenin seçimi yapılmış, kişi, derdine derman bulmuş ve benlik derdinden kurulmuş olur.

BİBLİYOGRAFYA

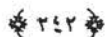
1. Kurân-ı Kerim
2. Aclûnî, İsmail İbn Muhammet, **Keşfu'l-Hafâ** ve Müzîlû'l-İlbâs Ammâ İştêhere Mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut 1351.
3. Ahmed İbn Hanbel, **Müsnedü Ahmet** (ofset), Kahire 1913.
4. Buhârî, Ebû Abdallah Muhammet Bin İsmâil, **el-Câmiu's-Sahîh**, Beyrut, ts..
5. Ebu Davut, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicisânî, **Sünen-i Ebî Davut**, (nşr. Muhammet Muhyittin Abdulhamî), Beyrut, ts..
6. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammet b. Yezîd el-Kazvîni, **es-Sünen**, (nşr. M. Fuad Abdulbâkî), Kahire 1389/1952.
7. Kadı Abdulcabbâr, Ebu'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmet el-Hamedânî, **Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse**, (nşr. Abdulkerîm Osman), Kahire 1988.
8. Kemal Paşa-zâde, **İrşâdü'l-Mütehayyirîn**, (matbu), Fatih Millet Ali Emîrî Kütüphanesi, nr. 305 (Şerhu'l-Emâlî'nin son üç sayfası).
9. Kemal Paşa-zâde, "**Risâle fî Beyâni'l-Hikmeti li-Ademi's-Şerri İleyhi Teâlâ**", **Resâil-i İbn-i Kemal**, (nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, s. 128.
10. Kemal Paşa-zâde, "**Sûratu'l-Akâidi'l-Muhtasar**", **Mecmûa**, S. K., Tirmovalı Koll., nr. 1860, vr. 61a.
11. Kemal Paşa-zâde, **Nesâyih**, S. K., Esat Efendi Koll., nr. 1781, s. 24-33.
12. Kemal Paşa-zâde, **Resâil-i İbn-i Kemal** (nşr. Ahmet Cevdet), İstanbul, İkdâm Mat., 1316.
13. Kemal Paşa-zâde, **Risâletü'l-Münîra**, Süleymâniye Kütüphanesi, Esat Efendi Koll., nr. 1188, vr. 25b.
14. Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Kahire, 1374/1954.
15. PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1971.
16. Tirmizî, Ebû İshak Muhammet b. İsâ, **es-Sünen**, (nşr. İbrahim Atva Avad), Kahire, 1395/1975.

* ۲۴۱ *

اوزرینه افترا ايندينير و قدم زمان ايله حرکت فنکاک قدمی اوزرینه استدلالتی باضدر زير زمان حرکت فلکک مقناری دکندر و اكا فلاسفة بوتيدون برکنه ذاهب اولمشدر بلکه انترت جلهسی زمان خارجه امر موجود اولوب عينايد و عقنده و حبالده موجود اولديغنسک اوزرینه تفق ايتشدر در و ديدکارينک صحنه کتاپ وسنت دلالت ايدر اما اکتتاب قوله تعالی (الله نسى خلق السموات والارض في ستة ايام) وقوله تعالی (ان عددة السمور عند الله اثنا عشر شهراً في کتاب الله يوم خلق السموات والارض منها اربعة حرم) واما السنة قوله صلى الله تعالی عليه و آله ان زمان قد استنهار کيهينه يوم خلق السموات والارض السنة ثنا عشر شهراً منها اربعة حرم ثلاثة متواليات ذو القعدة وذو الحجة وحریم ورجب مضر نسى بين جسدی و شعبین) و کيکه خدائک عزوجل صفاتی انکار ايله اول نامه و صفاته جانمدر و الهه و آياته کافر در و متفاسفة مذکور دبر لکه واجب الوجود ذات و صفته کاملدر و جمع صفات کمال ايله موصوفر و ماعداسی ناقصدر وجودنده و بقاسنده و کالنده کما محتاجدر و دبر لکه حیات و قدرت و ارادت و سميع و بصير و علم و کلام صفات کمالدر و مع ذلك اول صفاتی حق الهه انکار ايدر و انترى مخلوقه اثبات ايدر زير انعم ايدر لکه سميع و بصير و کلام و جزياته علم اولمز لا آيات جسمانية ايله اولور پس اکر حق تعالی بوضعات ايله موصوف اولیدی اول محل حوادث اولق لازم کوردی واجب الوجودک صفاتی ممکنک صفته قیاس ايتدير و انک صفاتی ممکنک صفاته مخالف اولديغنی ايتدير و مستدعه مذکور بعض صفاتی حق تعالی حضرت ترينه اسناد ايندينير لکن الهیک و رسولک اراده ايتدکلزی معنک خدلائی اوزره اسناد ايدر و کفر و ضلالت جهنندن اول کسسته دن اشد کيدر که نسی کفر و بدعتسه دعوت ايله و باطل ايله ستانتر ايله مجادله ايله تاکه دين حق باطل ايله و کفر باطنی حق ايله فن يصل الله فلاهدی له فاما عيننا البلاغ المبين والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

بسم الله الرحمن الرحيم

رساله نجاه المتمرين ای درون درده درمان استين جان قولاغن اچکه ورم سانه بن اکر طوق اولورسک فرحانک اولورسک کر آج اولورسک غمده اولورسک اکر اولورسک مرد سين اکر بيدار اولورسک متحير سين و اکر ملوک و امرا قولرينه و ارسسک (بس الفقير عنى باب الامير) خطايه مخاطب و معاتب اولور سين اکر علماء ظاهر مجلسنه و ارسسک (بعنوان شاهرا من الحيوه الدنيا وهم عن الآخرة غافلون) رمزین ايشيدرسين : کر مشايخ مجلسنه و ارسسک (الذين راؤن) عتايه معاتب اولورسک اکر معرفه الله تحصيل ايم درسک (و ما قدروا الله حق قدره) ديلورا کر دنيا طلبنده اولهيم درسک (الدنيا حيفة و ما ليها كلاب) ديلدى اکر آخرت طلبنده اولهيم درسک (و الآخرة حرام على اذن الدنيا) دبر

اگر حق طلبنده و متاذهنده اولهیم درسک (لن ترانی) دینلدی واکر عبادته مشغول اولهیم درسک (وما امروا الا بعبود الله مخلصین له الدین) دینلدی اکر عبادتن فارغ اولهیم درسک (وما خفقت الجن والانس الا ليعبدون) دینلدی اکر کندودن غیره که ماسوا به نظر والنفات ایدیم درسک (ان شرکت لیحبطن عملک) واکر نفس مقتضاسجه اولهیم درسک (وان علیکم حافضین) اکر بر دینجه معامله ایدیم درسک (یعلم السر و اخفی) واکر جاه دن فارغ اولهیم درسک (ابن المقر) واکر جد و جهنده نسنده ازمیم درسک (بختص برخته من پناه) واکر نایب اولهیم درسک (لا تقنطوا من رحمة الله) اکر امید وار اولهیم درسک (اقاموا مکر الله) اکر بونجه حالدر دیو فریاد ایدرسک (لا یستل عما یفعل) واکر شکوی ایدیم درسک (قاصبر حکم ربک) واکر هیچ خنجه درسک (ادعونی استجب لکم) واکر دعا له برسنه تحصیل ایدیم درسک (ماشاء الله کان و ملا بشأ لم یکن) واکر برسنه ایچون فال ایدیم درسک (وعنده مفتاح الغیب لایعلها الا هو) واکر خلانه و اخوانه اختلاط ایدیم درسک (الاخلاء یومنون بعضهم لبعض عدو) اکر تزوج ایدیم درسک (ان من ازواجکم و اولادکم عدوا لکم) اکر مال و اولادم اولسون درسک (انما اموالکم و اولادکم فتنه) واکر منصب و شهرت امی اولهیم درسک (تلك الدار الآخرة) واکر خلفه بند و نصیحت ایدیم درسک (انأمرؤن الناس بالبر و اتسون انفسکم) واکر بند استماع ایدیم درسک (قالوا سمعنا و هم لایسمعون) واکر کفای تفقه تحصیل ایدیم درسک (نحن فستنا بینهم معیشتهم) واکر طبییه اصلاح طبیعت ایچون مراجعت ایدیم درسک (الذی خلقک فهو یشقین) واکر بعض امرده ناچار قالدقده کسنه دن نصرت اومایم درسک (هو مولیکم فیه المولی و نبع النصیر) اکر کرمنه توکل و اتجا ایدرسک (ما عرک ربک الکریم الذی خلقک) واکر درد درونم وار نیجه ایدیم درسک (قاصبر صبر اجیلا) واکر شفاعته مفرور اولورسک (من ذالذی یشفع عنده الابدانه) واکر غضبه کلوب حاشا فارغ نوررسک (ان یتطش ربک لشدید) واکر رؤیت طلبنده اولایم درسک عتاب اولنورسک کیم (لاندرکه الابصار و هو یدرک الابصار) واکر نشان استرسک (لیس کتله شیء) واکر کتلهی تیلک استرسک (لا یبلغ العقول و الافکاره) بو آدم اوغلانی بیچاره و بیقدار نه حال اتسون اوغلانلق ایدمه هنوز بسک و یکتلت ایسه مستک و پیرلک ایسه مستک ایددی زمین ایسه یک دلوب اشغه کجه مزین و آسمان ایسه بوکسک پرو بان پیدا ایدوب اوچه مزین و ثور آسمانی و حوت زمینی کوره مزین هم ایسه قصیر مفریدن مشرقه سیاحت ایدوب واره مزین واره سبک به نه فائده زیرا امرار مستوره در و کردش کردانه نظرته بوق حال غریب حادثه عجیب بومشکلانک حلی متعسر و بوتقدیره تدبیر متعذر در اکر چه آدم اوغلانی صید و صنعتله مرغ پرانی هوادن ایدررب و قعر درادن ماهیزی چیقاروب و بهایم و حشیری مونس و رام و مألوف ران و مرناض جهان ایلر ایکن عنایت ربانی و هدایت بزدان و توفیق صدقانی و تاید آسمانی اولما بجه حیلت بشری و صنعت صوری ایسه حصول مقصوده

(ووصول)

❖ ۲۴۳ ❖

ووصول مودوده امکان نویسه و وند-سیرجه نیجه اظنک کرکدر ایندی نام وانشانک صفحه
روز کاردن محو وحت ایوب وکنندو وراعلکدن چیقوب (واقوض امری الی الله) دیوب
تدبیری تقدیره حونه ورضایی قضایه نونه ویروب اظنک وقهیری بریلوب ظاهر ایاطنا لطف
وجمل ظاهر اولدقده مغنم اولوب وپهر وجلال کوزدکده صبر و تحمل ایوب دخی مقصد
قصی و مطلب اعنی اولان حقیقت ورزفت بریلوب ورضاستنده بولوب ودرون وپروتنکی
عبت درد نامتباهی یانه نمو و مزین قیوب جم توحیدی ایچوب ماسو دن (مونو قبل ان توتو)
حکمته موت اراده قنایی اختیار ایده سین تا که تخلیق عالم اطلاقه قدم باصوب درده در مان
بوسین وبتک دردنن قورتولوسین

Yemal Paşa-zâde, Risâle-i İrşâdu'l-Mütehayyirîn, Fatih, Vile
Ali Emiri Kütüphanesi, nr. 305 (Matbu, Nakıut Bey Tıp. İstanbul
1304, Şerhu'l-Mâlî'nin son uç sayfası)